

TRANSCENDENCIJOS PATIRTIES RIBIŠKUMAS JURGIO MATULAIČIO LAIŠKUOSE: KALBOS PROBLEMATIKA

AUGUSTĖ ŽIČKYTĖ

Pirmojo nepriklausomos Lietuvos Vilniaus vyskupo, palaimintojo Jurgio Matulaičio MIC (1871–1927) laišškai pasirodė dalimis¹, jais buvo remiamasi biografijose², lenkų kalba publikuotoje korespondencijoje³. 2016 m. atskira publikacija pasirodė jo ir Pranciškaus Petro Būčio MIC (1872–1951) korespondencija⁴, kurią sudaro 1907–1926 m. rašyti laišškai, telegramos, atvirukai⁵. Lenkų marijonų istorikas Tadeusz Górskis MIC gausią korespondenciją vadina pagrindiniu šaltiniu Matulaičio asmenybei pažinti⁶. Ją, kaip ir vyskupo *Užrašus* ar lotynų kalba rašytą *Diarium*, prisikiriu ego-

¹ Arkivyskupas Jurgis Matulaitis Matulevičius, *Užrašai*, Londonas: Tėvai marijonai, 1953.

² Stasys Yla, *Jurgis Matulaitis*, Putnamas: Nek. M. Pr. Seserys, 1977; Steponas Matulis, *Palaimintasis Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, M.I.C. marijonų gaivintojas (1909–1927)*, Nottingham: Šaltinis, 1996.

³ Bł. Jerzy Matulewicz, *Listy polskie*, przygotowali i przypisami opatrzyli Jan Bukowicz MIC, Tadeusz Górski MIC, (ser. *Fontes historiae Marianorum*, 21), Licheń Stary: Centrum Formacji Maryjnej „Salvatoris Mater”, 2012; Bł. Jerzy Matulewicz, *Listy litewskie*, przygotowali i przypisami opatrzyli Jan Bukowicz MIC, Tadeusz Górski MIC, (ser. *Fontes historiae Marianorum*, 22), Licheń Stary: Centrum Formacji Maryjnej „Salvatoris Mater”, 2015.

⁴ Jurgis Matulaitis, Pranciškus Petras Būčys, *Laiškų dialogas*, parengė Paulius V. Subačius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2009, p. 13.

⁵ „Korespondencijos žanrai (laiškas, telegrama, atvirlaiškis, laiškėlis per pasiuntinį) nurodyti formaliai ir tik pagal akivaizdžius originalo požymius – kadangi vokai neišlikę, tik keliais atvejais iš tekste esančių pastabų galima spręsti, jog kai kurie laišškai įteikti per pasiuntinį (iš Sankt Peterburgo į Fribūrą, iš Vilniaus į Kauną) ar aplinkiniais keliais (iš Vilniaus į Kauną per Fribūrą, Latviją), o ne oficialių pašto tarnybų ir tiesiogiai“ (*ibid.*, p. 604).

⁶ Tadeusz Górski, *Palaimintasis Jurgis Matulaitis*, iš lenkų kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė, specialusis redaktorius kun. Vaclovas Aliulis MIC, Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla, 2009, p. 13.

dokumentams⁷. Straipsnyje telksiuosi į laiškuose fiksuotą santykį tarp gyvenamos ir teksto tikrovių. Nors referuojama tikrovė ir teksto tikrovė nesutampa, teksto tikrovėje perkuriami gyvenamos tikrovės elementai. Vadinasi, rašytojas/skaitytojas tekste gali atpažinti ir į Matulaičio gyvenamą tikrovę įsiterpiančią transcendenciją. Tirsiu transcendencijos reprezentaciją laiškuose.

Analizuodami jo korespondenciją, apie Matulaičio asmenį ir visuomeninę veiklą rašė Lietuvos tyrėjai. Kunigas Steponas Matulis MIC 1996 m. knygoje *Palaimintasis Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, M.I.C. marijonų gaivintojas (1909–1927)*⁸ telkėsi į man svarbius vienuolijos atkūrimo ir vyskupo tarnystės laikotarpius. Jie autoriaus aptarti šalia kitų šaltinių pasitelkiant ir Matulaičio korespondenciją. Istorikė Genovaitė Gustaitė 1997 m. svarstė apie nuo 1902 iki 1922 m. trukusį Matulaičio susirašinėjimą su prelatu Aleksandru Dambrausku-Jakštu, asmenybės atšvaitus laiškuose⁹ ir socialinių kursų Kaune rengimo aplinkybes¹⁰, Matulaičio santykį su žydais¹¹. Straipsnyje apie vyskupiškąjį „Vince malum in Bono“ Gustaitė pastebėjo, kad būsimasis vyskupas savo šūkį pasirinko dar 1905 m.¹² 2002 m. straipsnyje apie kunigą Friedrichą Muckermanną SJ (1883–1946) ji pasitarkė kunigo Andriaus Cikotos MIC (1891–1952) laišką Matulaičiui¹³. 2003 m. pasirodė kun. Vaclovo Aliulio MIC parengta knyga *Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida*¹⁴.

⁷ Terminą „egodokumentas“ 1951–1952 m. akademiniam kursui pirmą kartą pavartojo Jacques’as Presseris. Tai tekstai, kuriuose skaitytojai susitinka „su žmogumi aiškiau, asmeniškiau nei kituose šaltiniuose ir kuris tokiu būdu mums tampa ne „bevardžiu žmogumi“, kad ir kas tai būtų, o išskirtiniu ego“, žr. Arianne Baggerman, Rudolf Dekker, Jacques Presser, „Egodocuments and the Personal Turn in Historiography“, in: *The European Journal of Life Writing*, 2018, August, in: <https://ejlw.eu/article/view/31914/29327>, (2025-04-02).

⁸ Steponas Matulis MIC, *Palaimintasis Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, M.I.C. marijonų gaivintojas (1909–1927)*, Nottingham: Šaltinis, 1996.

⁹ Genovaitė Gustaitė, „Jurgis Matulaitis: Asmenybės atšvaitai laiškuose“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*. 1997, Vilnius, 1998, p. 289–299.

¹⁰ Genovaitė Gustaitė, „Sociališkieji kursai“ Kaune (1909 m. sausio 16–18 d.)“, in: *Kultūros barai*, Vilnius, 2000, Nr. 4, p. 67–72.

¹¹ Genovaitė Gustaitė, „Vysk. Jurgis Matulaitis ir žydai“, in: *Draugas*, 1999-07-10, Nr. 133 (28), p. 2.

¹² Genovaitė Gustaitė, „Vince Malum in Bono“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2003, t. 22, p. 161–168.

¹³ Genovaitė Gustaitė, „Kaip vysk. Jurgis Matulaitis gelbėjo T. Frydrichą Mukermanną“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 21, p. 607–612.

¹⁴ *Palaimintojo Jurgio Matulaičio dvasios sklaida: Trys matulaitiniai simpoziumai*, parengė Vaclovas Aliulis MIC, Kaunas: Marijonų talkininkų centras, 2003.

Minėtų autorių publikacijos rodo, kad laiškai išlieka svarbūs Matulaičio asmeniui ir kūrybiniam palikimui suprasti.

Šie tyrimai straipsniui aktualūs, nes juose laiškai pasirodo aptariant marjonų atkūrimo, vyskupo tarnystės Vilniuje istorinį kontekstą ir iššūkius¹⁵. Matulaičio ir Būčio korespondencijos publikacija ir nepublikuota archyvinė medžiaga, kurią renkuosi analizuoti, mano tyrimui leidžia įgyti apčiuopiamą kryptį. Tirdama teksto tikrovę, remiuosi Wolfgango Iserio apibūdintu sufikcinimo procesu. Pasak jo,

Nesvarbu, kokias naujas formas skaitytojas prikelia gyvenimui, jos visos neišvengiamai įsiterpia į tekste pateiktą referencinį pasaulį ir jį keičia. Kadangi pasitarasis yra fiktyvus, jis automatiškai remiasi konvencija, kurią reglamentuoja autoriaus ir skaitytojo sutartis, nurodanti, kad tekstinis pasaulis turi būti laikomas ne tikrove, bet tarsi jis *būtų* tikrovė. Taigi viskas, kas kartojama tekste, neskirta apibūdinti pasaulį, o tik pasaulio vaizdavimą.¹⁶

Tuo tarpu tekste reprezentuota tikrovė „yra nuoroda į kažką kitą, nors jos funkcija yra tą kitą padaryti sučiuopiamą“¹⁷. Svarbu fiksuoti, kad gyvenama ir teksto tikrovės skiriasi – teksto tikrovėje gyvenamos tikrovės dariniai ne tiesiogiai pamėgdžiojami, o pertvarkomi¹⁸. Literatūrologas diferencijavo sufikcinimo veiksmus: atranką, kombinavimą, demaskavimąsi.

Į tekstą įterpti elementai nėra fiktyvūs, tokiais juos daro vienus referencijos laukus nuo kitų atribojančios atrankos veiksmas¹⁹. Atrenkant išryškinamos ir peržengiamos gyvenamos tikrovės elementų ribos, „iš šios veiklos kyla teksto intencionalumas [...]“²⁰. Atranka į tekstą įtraukia užtekstines realijas – pasirinkti elementai tampa vienas kito kontekstais. Jie stebimi gretatų, kurie atrankos veiksmu buvo atmesti²¹. Pasak Iserio, „esami elementai regimi per nesamus, o nesami – per esamus“²². Atranka ir kombinavimas

¹⁵ Iš lietuvių kalba publikuotų veikalų dėl referuotų / anksčiau neskelbtų laiškų ištraukų gausos išskirčiau 2009 m. lietuvių kalba išleistą Górsio biografiją ir sesers Viktorijos Plečkaitytės MVS straipsnių knygą *Palaimingasis Jurgis Matulaitis: Štrichai portretui* (2022).

¹⁶ Wolfgang Iser, „The Play of the Text“, in: *Languages of the Unsayable: The Play of Negativity in Literature and Literary Theory*, edited by Sanford Budick, Wolfgang Iser, New York: Columbia University Press, 1989, p. 327.

¹⁷ Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: Literatūrinės antropologijos perspektyvos*, iš vokiečių kalbos vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002, p. 25.

¹⁸ *Ibid.*, p. 18.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*, p. 19.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

sukuria santykius tarp teksto tikrovės elementų – jau minėtą intencionalumą ir elementų apibrėžtumą per sąveiką. Iseris pastebi, kad kombinavimas veikia kalbą. Išblunka tiesioginė žodžių prasmė, o jų denotacinė funkcija tampa figuratyvine²³. Teksto pasaulį Iseris laiko tarsi realiu, o darinys *tarsi* „atskleidžia fikcijos fikciškumą ir šitaip pažeidžia reprezentuojamą pasaulį [...]“²⁴. Reprezentavimo sukelta skaitytojo reakcija gali būti panaudota dvejopai. Pirma, tam, kad skaitytojas užčiuoptų tai, ką norima išreikšti, antra, tam, kad įsivaizdavimas virstų patirtimi, išpavidalinančia priklausomai nuo to, „kiek fikcinio „tarsi“ įsivaizdavimas įgyja apibrėžtumo“²⁵. Užtekstinė tikrovė ir formą įgavęs įsivaizdavimas (t. y. reformuluoti pasauliai) pažinūs skaitytojui.

Šiapusybė ir anapusybė teksto tikrovėje persidengia ir pasirodo. Darau prielaidą, kad laiškuose per teksto fragmentus, kalbos figūras, kuriuos kvalifikuoju kaip biblinį diskursą²⁶, reiškiasi transcendencija – vienas iš teksto tikrovės sluoksnių. Tiriu, kaip gyvenamoje tikrovėje besireiškianti transcendencija teksto tikrovėje užčiuopiama ir perkuriama. Analizei pasirinkti vienuolijos atnaujinimo (1909–1910) ir vyskupo tarnystės Vilniuje (1918–1925) laikotarpio tekstai manant, kad ribinių situacijų²⁷ patirtys gali paskatinti ir paveikti transcendencijos refleksiją, kuri reprezentuojama tekste. Tuo tarpu neskelbti Matulaičio laišakai padeda dar geriau užčiuopti tiek korespondencijos poetiką, tiek Matulaičio asmens, marijonų bendruomenės savitumus ir XX a. visuomenės realijas. Marijonų kongregaciją ir katalikus po 1905 m.

²³ *Ibid.*, p. 22.

²⁴ *Ibid.*, p. 30.

²⁵ *Ibid.*, p. 28.

²⁶ Man svarbi Barnabo Aspray pastaba, kad „Visuose savo darbuose Ricoeuras griežtai stengiasi neperžengti to, kas įmanoma žmogaus mąstymui kaip baigtiniam, ribų. Tačiau kartu jis pastūmėja filosofiją iki jos kraštutinių ribų, kad lyg pro tamsų stiklą pažvelgtų į tai, kas slypi anapus“ (Barnabas Aspray, *Ricoeur at the Limits of Philosophy: God, Creation, and Evil*, Cambridge University Press, 2022, p. 1). Be to, pasak Aspray, „retai pastebima, kad pagrindinis Ricoeuro „poetinis simbolis“ yra žmogaus subjektyvumo kaip sukurto suvokimas [...]“ (*Ibid.*, p. 16).

²⁷ Viena interviu Ricoeuras mini, kad kaip tik po Antrojo pasaulinio karo jį paveikė Karlo Jasperso „ribinių situacijų“ filosofija. Pasak jo, „Esama tam tikrų ribinių situacijų, pavyzdžiui, karas, kančia, kaltė, mirtis ir t. t., kai individas ar bendruomenė patiria esminę egzistencinę krizę. Tokiomis akimirkomis kyla klausimas dėl visos bendruomenės. Nes tik tada, kai jai iš išorės ar vidaus gresia sunaikinimas, visuomenė yra priversta grįžti prie savo tapatybės šaknų, prie to mitinio branduolio, kuris galiausiai ją pagrindžia ir lemia“ (Richard Kearney, *On Paul Ricoeur: The Owl of Minerva*, London: Routledge, 2004, p. 119).

prasidėjusios Rusijos revoliucijos ir 1918 m. atkūrus Lietuvos valstybę užklupusių iššūkių refleksija korespondencijoje – ne vien istorinis, bet ir Matulaičio tikėjimo liudijimas.

Kalba ir pasaulis: kasdienės, poetinės ir religinės kalbos sąsajos.

Santykis tarp kalbos ir pasaulio, tarp pasaulyje esančio, patiriančio ir savo patirtis aprašančio žmogaus problemiškas pirmiausia dėl žodžių daugiaprasmiškumo ir kintančių kalbos, tekstų, literatūros funkcijų. Paulis Ricoeuras tai svarstė klausdamas apie kalbos ir patirties, metaforinio teiginio, simbolio ir gyvenamos tikrovės ryšį. Kasdienei kalbai būdinga žodžių reikšmių įvairovė, pasak jo, daro ją panašią į simboliais, metaforomis, palyginimais pasižymintį poetinę kalbą:

Semantinių reikšmių įvairovė, jų jautrumas kontekstui, neišvengiamas leksikos terminų daugiareikšmiškumas kasdienėje kalboje – tai ne laikini trūkumai ar ydos, kurias būtų galima pašalinti performulavus kalbą, o veikiau nuolatinės ir vaisingos kasdienės kalbos funkcionavimo sąlygos. Dabar man atrodo, kad mūsų kasdienės kalbos žodžių daugiareikšmiškumo savybė yra pagrindinė simbolinio diskurso sąlyga, taip pat ir primityviausias metaforos, simbolio, palyginimo ir kt. teorijos sluoksnis.²⁸

Kasdienę ir poetinę kalbas siejanti daugiaprasmiškumo savybė lemia, kad žodis tampa simbolinio diskurso sąlyga, įgalinančia svarstymus apie korespondencijos literatūriškumą, jos kalbos specifiką. Atkreipčiau dėmesį į Christinos M. Gschwandtner pastabą, kuria remiuosi analizuodama straipsniui aktualų autobiografiniuose tekstuose reprezentuotos transcendencijos patirties ribiškumą. Pasak jos, „Apreiškimo idėja yra ne tik krikščioniškosios teologijos, bet ir bet kokios diskusijos apie religinę patirtį pagrindas. Patirtis be jokio apreiškimo komponento rizikuoja tapti tik žmogiškojo save patį viršijančio troškimo projekcija, neturinti tikro pašnekovo ar santykio už savojo „aš“ ribų“²⁹. Apreiškimo patirtis diskurse, kurią kvalifikuoju kaip biblinį, man nėra individo projekcija, ribojama subjektyvumo.

Religinei kalbai, kurią Ricoeuras laikė savitu diskursu, būdingi poetinės kalbos bruožai. „Nors pats Ricoeuras šio klausimo išsamiai nenagrinėja, visos trys kalbinės priemonės [simbolis, mitas, metafora, – A. Ž.]

²⁸ Paul Ricoeur, „From Existentialism to the Philosophy of Language“, in: *Philosophy Today*, Chicago, 1973, t. 17, Nr. 2, p. 95.

²⁹ Christina M. Gschwandtner, „Introduction“, in: *Paul Ricoeur, Philosophical Hermeneutics, and the Question of Revelation*, edited by Christina M. Gschwandtner, Lanham: Lexington Books, 2024, p. 1.

yra būtinos bet kokiam bandymui perteikti apreiškimo įvyki³⁰, – pastebi Gschwandtner. Dėl autobiografiniuose tekstuose pasirodančių biblinių motyvų, kurie funkcionuoja kaip simboliai, metaforos, kitos meninės raiškos priemonės, korespondencija įpinama į biblinės ir bendrosios hermeneutikos kontekstus. Klausimai apie apreiškimą, jo interpretaciją ir pačią teksto tikrovę pasirodančią transcendenciją peržengia vien su teologija ar religiniais teksta siejamų disciplinų ribas. Poetinė kalba kvestionuoja referencinę funkciją atsisakydama susiaurinti ją iki deskriptyvaus diskurso³¹. Taip išplečiamas referencijos laukas, referuojamo pasaulio ribos. Pasak Ricoeuro, religinės kalbos diskursu pasakoma kažkas, kas nepasakoma kasdienybės, moksliniu, poetiniu ar kitais, jis „reikšmingas bent jau tikinčiųjų bendruomenei, kuri juo naudojasi tam, kad suprastų save arba bendravimui su kitais, nepriklausančiais tikinčiųjų bendruomenei“³². Ricoeurą domino, ką religinė kalba pasako apie pasaulį, kokią žmogaus laikyseną teksto pasaulio ir pasaulio apskritai atžvilgiu ji suponuoja.

Filosofas nagrinėjo religinių tekstų poetiką. Produktyvios vaizduotės išskirtinumas, pasak Ricoeuro, yra galėjimas „atverti ir keisti tikrovę“³³. Toks vaizduotės veiksmas itin svarbus diskursui, kurį Ricoeuras apibūdina pasitelkęs žmogaus išpažįstamo blogio konceptą³⁴. Kaip pastebi Richardas Kearney, „vaizduotė laikoma nepakeičiamu veiksniu kuriant prasmę kalboje ir per kalbą – tai, ką Paulis Ricoeuras vadina „semantine inovacija“³⁵. Pasitelkus vaizduotę, plečiami, keičiami, kuriami nauji pasaulėvaizdžiai, pats buvimo pasaulyje būdas³⁶. Vaizduotės sukurtomis naujomis metafo-

³⁰ *Ibid.*, p. 10.

³¹ Paul Ricoeur, *Figuring the Sacred: Religion, Narrative, and Imagination*, translated by David Pellauer, edited by Mark I. Wallace, Minneapolis: Fortress Press, 1995, p. 222.

³² Paul Ricoeur, „Philosophy and Religious Language“, in: *The Journal of Religion*, Chicago, 1974, t. 54, Nr. 1, p. 71.

³³ Paul Ricoeur, *Lectures on Imagination*, edited by George H. Taylor, Robert D. Sweeney, Jean-Luc Amalric, Patrick F. Crosby, Chicago – London: The University of Chicago Press, 2024, p. 220.

³⁴ Pvz., Ricoeuras rašo: „Trumpai tariant, atrodo, kad kaltės kalba yra netiesioginė ir pagrįsta vaizdiniais. Čia esama kažko gana stulbinančio: atrodo, kad sąmonė save ir savo žemiausią lygmenį konstituoja pasitelkdama simbolizmą ir tik vėliau, spontaniškai atlikdama pirmąpradžių simbolių hermeneutiką, išvysto abstrakčią kalbą“ (Paul Ricoeur, *The Symbolism of Evil*, translated from the French by Emerson Buchanan, Boston: Beacon Press, 1969, p. 9).

³⁵ Richard Kearney, *On Paul Ricoeur: The Owl of Minerva*, London: Routledge, 2004, p. 35.

³⁶ Paul Ricoeur, *Lectures on Imagination*, p. 220.

romis, pasak Marko I. Wallance'o, sintetizuojami skirtingi tikrovės aspektai, griauamos įprastos prielaidos apie daiktų prigimtį³⁷. Ar ir kaip tai, kas šiapusybėje neįmanoma ir nerealu, kas pranoksta objekto-subjekto priešpriešą, subjektyvią ir objektyvią patirtis, gali būti autobiografiniame tekste reprezentuojama (įsivaizduojama) transcendencija? Kaip Dievo kreipimasis pasiduoda Ricoeuro apibūdintai per kalbą ir kalboje prasmę kuriančiai vaizduotei? Tikrovės ir fikcijos, to, kas pasakoma ir lieka nutylėta, sampynos tekstuose taip pat stimuliuoja vaizduotę.

Patirtis, jos išraiška ir referentas – tarp šių dėmenų Ricoeuras išvelgė paralelę, atveriančią transcendenciją ir perkeičiančią tikrovės patirtį. Pasak Davido Pellauerio, „kaip ribinės kalbos forma, religinis diskursas naudoja jau susiformavusią ir esamą kalbą, tačiau išnaudoja ją iki galimybių ribos, suintensyvindamas metaforinį procesą. Čia ji, taip sakant, prasiveržia arba sutrūkinėja nurodydama į tai, kas mums visada liks paslaptis“³⁸. Skirtumą tarp poetinės ir religinės kalbų lemia intencijų (ketinimų) ribiškumas. Ribinės išraiškos religinėje kalboje pasitelkiamos, kad „atvertų pačią mūsų patirtį, priverstų ją išsiveržti patirties, kuri pati yra ribinė patirtis, kryptimi“³⁹. Pavyzdžiui, frazė „Dievo karalystė“, pasak Ricoeuro, gali būti suprantama kaip ženklas, nukreipiantis ribines išraiškas ribinių patirčių, kurios yra mūsų kalbėjimo būdų galutinis referentas, link“⁴⁰. Filosofas ribinėmis patirtimis laikė ne tik krizės, kančios, asisprendimo situacijos, bet ir kulminacijos, džiaugsmo patirtis⁴¹. Autobiografiniame tekste interpretuojami bibliniai vaizdiniai, naratyvai tampa įrankiais, padėsiančiais numanyti tai, kas dėl referuojamos tikrovės, jos patirties įžodinimo lieka autentiška, kita vertus, iki galo nepažinu.

Autentiškas neužtikrintumas – vaizduotę mėgintant įvardyti skatinanti paskata. Tačiau ar vaizduotę skatina vien specifinė teksto poetika? Jei, kaip manoma, intencionali transcendencija, apreiškimo išgyvenimas gali vesti prie laiškų literatūriškumo klausimų, svarbi atrodo Iserio įžvalga apie tikrovės ir fikcijos ryšį. Jis pastebėjo, kad „skaitytojams, kritikams, autoriams vienodai rūpi tai, ką literatūra *dar*, o ne tai,

³⁷ Mark I. Wallace, „Introduction“, in: Paul Ricoeur, *Figuring the Sacred*, p. 8.

³⁸ David Pellauer, „Paul Ricoeur on the Specificity of Religious Language“, in: *The Journal of Religion*, Chicago, 1981, t. 61, Nr. 3, p. 278.

³⁹ Paul Ricoeur, *Figuring the Sacred*, p. 61.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 60–61.

⁴¹ *Ibid.*, p. 61.

ką *reiškia*⁴². Remdamasi Ricoeuru ir Iseriu transcendencijos patirties reprezentacijos specifiką analizuosiu telkdamasi į laiškų žanro, jų poetikos, teksto tikrovės problematiką. Į Matulaičio ir Būčio korespondenciją siūlau pažvelgti kaip į specifinį tikėjimo liudijimą.

Santykis ir kalba Matulaičio laiškuose: gera valia suprasti. Kreipiniai, pastabos atsisveikinant, tekste minimos rašymo ar savo negebėjimo patarti nesant kartu situacijos, laiško siuntimo ir gavimo aplinkybės, nutylėjimai apibūdina skaitomo teksto žanrą. Laiškai, anot Liz Stanley, „rodo patį santykį“⁴³. Ji atkreipia dėmesį ir į laiškų referentiškumą, nes „jie visada implikuoja tam tikrą, nors ir netiesioginę „realaus pasaulio“ sąsają, kad padarytų poveikį skaitytojui“⁴⁴. Dviejų autorių korespondencijos publikacijoje gausu tekstų, tad dar labiau išryškėja santykio dėmuo – „korespondentai į savo atsakymus taip pat dažnai įtraukia jiems siųstų laiškų žodžius ir frazes“⁴⁵. Santykis rašant kuriamas ne tik patį laišką suvokiant kaip dovaną, bet ir per kalbą.

Dėl tam tikrų įvykių pabrėžimo ar nutylėjimo gali pasirodyti, kad „laiškas yra daugiau sukurtas konstruktas nei *patikimai* dokumentuojantis tikrovę tekstas“⁴⁶. Tačiau ar gali būti, kad net nepatikimai dokumentuojant, nutylėjimai ne apsunkina skaitymą, o skatina perprasti teksto tikrovę? Kaip pastebi Hansas G. Gadameris, pokalbis raštu kaip ir žodiniai mainai reikalauja tos pačios pamatinės sąlygos. „Abiem būdinga gera valia suprasti kits kitą“⁴⁷, – rašo jis. Be to, pats laiško rašymo procesas jau savaime yra tam tikros kalbos paieškų ir į kitą nukreipto motyvo suprasti išraiška. Laiško rašymą Gadameris laiko panašiu į mėginimą kalbėtis kita forma, kai dėmesį žodžiams motyvuoja susikalbėjimo trikdys⁴⁸. Vienas trikdžių tuomet galė-

⁴² Wolfgang Iser, „The Reality of Fiction: A Functionalist Approach to Literature“, in: *New Literary History*, Baltimore, 1975, t. 7, Nr. 1: *Critical Challenges: The Bellagio Symposium*, p. 7.

⁴³ Liz Stanley, „The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences“, in: *Auto/Biography Studies*, 2004, t. 12, Nr. 3, p. 209.

⁴⁴ Margaretta Jolly, Liz Stanley, „Letters as / not a genre“, in: *Life Writing*, 2005, t. 2, Nr. 2, in: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10408340308518291>, (2025-05-05).

⁴⁵ Liz Stanley, *op. cit.*, p. 209.

⁴⁶ Aistė Kučinskienė, „Ne-laiškas apie laiškus: Kaip skaityti epistolinius tekstus?“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2001, Nr. 8, p. 556.

⁴⁷ Hans-Georg Gadamer, *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 183.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 83.

tų būti laiškuose reflektuojama istorinė tikrovė. Analizuoju transcendencijos raišką kalboje, todėl aiškinuosi, ar ir kaip keičiasi adresanto tikrovės refleksija, kai teksto vientisumą, vartojamą kalbą, net patį transcendencijos referentiškumą veikia tekstuose reflektuojama gyvenama tikrovė, istorinės aplinkybės?

Aptardami Matulaičio, marijonų generolo kunigo Vincento Senkaus MIC (1840–1911) ir Būčio susirašinėjamą vienuolijos atkūrimo klausimu, tyrėjai daro išvadą, kad „visi šie laišakai buvo konspiracinio pobūdžio, nes juose buvo kalbama apie caro įstatymų draudžiamus dalykus. Štai todėl jų kalba kartais lakoniška ir neįsigilinusiems sunkiai suprantama“⁴⁹. Tokios kalbos pavyzdys man – Matulaičio pastabos 1909 m. rugpjūčio 6 d. laiške: „apie tai pakalbėsime žodžiu“, „dalykus, kurie mums rūpi“, „visą su Kardiolu pasikalbėjimą žodžiu apsakysiu“⁵⁰. Matulaitis informuoja apie susitikimus, pasiūlymus, išgirstas pastabas (apie tai, kas svarbu), tačiau rašo ir apie tai, ką nutyli, palieka adresatą nežinioje. Todėl tekste atpažįstu Iserio aptartus gyvenamos tikrovės elementų atrankos, kombinavimo veiksmus. Tuo tarpu laiškų fiktyvumas demaskuojamas išreiškiant viltį susitikti ir pasikalbėti. Su vienuolijos atkūrimu susijusių laiškų temų laukas siauras, konkretus. Pavyzdžiui, 1909 m. rugpjūčio 5 d. laiške iš Varšuvos Matulaitis pažymi, kiek laiškų iš užsienio jau išsiuntė, ragina atrašyti:

Kelionė gerai pavyko; žinoma, vargo tokiam karštyje buvo užtektinai; bet, rodos, to nė nejauti žmogus, kada dalykai stovi gerai ir viskas klojasi. –

Ten iš užsienių iš pat vietos rašiau pas Tave bene tik tris ar du laišku, tikrai nepamenu. –

Būk taip geras, gavęs šitą mano laišką, atrašyk pas mane kuo greičiau.⁵¹

Apie savo būklę adresantas užsimena dalindamasis kelionės karštyje vargais. Nors minima oro temperatūra yra tik veikimo aplinkybė, ji atskleidžia Matulaičio rūpesčio dėl vienuolijos intensyvumą. Matulaičio raginimas įtaigus, juo apeliuojama į adresato moralę. Šis sakinyss taip pat rodo aprašomos veiklos svarbą. Tiesa, vargų adresantas sakosi nejaučiąs, kai „dalykai stovi gerai ir viskas klojasi“. Lankydamas Šventąjį Tėvą, vienuolijos klausimu jis gavo palaiminimą, o ir kiti priėmė, bendravo maloniai, palankiai. Kiek vėliau iš Varšuvos rašytame laiške Matulaitis perspėja negavęs

⁴⁹ *The Renewal of the Marian Order in 1909–1910*, edited by Jan Bukowicz MIC, Tadeusz Górski MIC, Stockbridge, MA: Marian Press, 2000, p. 7.

⁵⁰ Jurgis Matulaitis, Pranciškus Petras Būčys, *op. cit.*, p. 44, 45.

⁵¹ *Ibid.*, p. 42.

Būčio į Romą rašyto laiško: „Jei numanai, kad man tai žinoti reikalinga, tai pranešk; nes ansai laiškas žus Ryme“⁵². Numanomas pavojus, siekis tartis ir informuoti – visa tai atsispindi kalboje, rodo gyvo pokalbio ir susirašinėjimo laiškais skirtumus. Informatyvųjį laiškų sluoksnį plečia Matulaičio grėžimasis Dievop: kreipiniai į Dievą, svarstymai, padėka, maldos prašymai, frazės lotynų kalba ir tiesioginės bei netiesioginės Biblijos tekstų parafrazės.

Laiškai ir marijonų bendruomenė: rašančiojo tapatybė. Žinant, kas jų autorius, tiesioginiais kreipiniais, prašymais, raginimais ar pasitelkiant intertekstus laiškuose reprezentuojama transcendencijos patirtis neturėtų stebinti. Iš korespondencijos aiškėja paties Matulaičio ir atkurtos marijonų vienuolijos tapatybė. Adresantas mini kardinolo Tuto y Vives paramą vienuolijoms be abitų ir jo pastabą, kad noviciatą geriausia įkurti dideliam mieste, „kad būtų lengviau pasislėpti [...]“⁵³. Jis laiške prisimena ir kardinolo pastabą apie bendruomeninio gyvenimo svarbą: „Tik nuolat sakė – stenkitės, kad visgi būtų „vita communis“, nes be to nėra vienuolyno“⁵⁴. Bendro gyvenimo, kaip bendrystės susirašinėjant, patirtis Matulaičiui svarbi, atrodo, net esminė: „Savo valia ir nuomone nenoriu taip svarbių dalykų atlikti“⁵⁵. Norėdamas, bet negalėdamas susitikti su Būčiu ir Senkumi, Matulaitis rašo: „bet reikia pakęsti!“⁵⁶ Matulaičio, vienuolio marijono, tapatybė, bendruomenės ir visuomenės santykis laiškuose svarstomas vis grįžtant prie abitų klausimo. Abitas – vizualus, apčiuopiamas gyvenamos tikrovės elementas, taip pat – bendruomenės vienybės, simbolinio ar/ir realaus Dievo buvimo tarp žmonių ženklas. Visgi Matulaitis nenori, kad marijonai juos dėvėtų:

Dėl abitų gražinimo daug galvojau ir su kitais tariausi, ir Dievo akivaizdoje dalykus svarsčiau. –

Kaip dabar, esu griežtai jų gražinimu[i] priešingas. –

Esu įsitikinęs, jei tik mes abitus imsime dėvėti, mūsų kongregacijos plėtojimas žymiai bus apsunkintas, o net gali ir sustoti. [...] Geriau rūpinkimės parodyti vienuoliai esą: tikra Kristaus dvasia, vienuolių dvasia, pamaldumu, mokslu, darbštumu, savęs išsižadėjimu, atsidavimu Dievui, Bažnyčiai ir žmonėms. –⁵⁷

⁵² *Ibid.*, p. 53.

⁵³ *Ibid.*, p. 46.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, p. 54.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.*, p. 393.

Kongregacijai reikia plisti, o abitai apsunkintų ar net sustabdytų šį procesą. Dėl nuolatinio svarstymo laiškuose nedėvimo abito motyvas pasirodo ir kaip ryški tekste reprezentuojamos istorinės tikrovės žymė, ir kaip religinio autobiografinio teksto poetikos elementas. Žodžiais „daug galvojau“, „tariausi“, „Dievo akivaizdoje dalykus svarsčiau“ Matulaitis įvardina trijų asmeniškai išgyvenamą santykį. Jis svarsto dalykus, o bendraudamas su kitais ir gyvendamas Dievo akivaizdoje puoselėja bendrystę. Pabrėždamas vien dėvimo abito nulemtą išskirtinumą ir tam tikro elgesio, nusistatymo priešybę, Matulaitis parodo, kad marijonų siekinys – atsiduoti Dievui, Bažnyčiai ir žmonėms. Laiškuose jis dalinasi nurodymais vienuolijoje siekti taikos, raminti įsiskaudinusius, patarimais, kur kuri kunigą siųsti, kokią tarnystę paskirti. „Ramink juos, Brolau, ir taikink, kiek galėdamas. Aš stengsiuosi tuos skaudulius pašalinti“, „[...] suramink juos“⁵⁸, – tokiais žodžiais Būčį ragina Matulaitis. Liepiamąją nuosaka išsakytomis pastabomis, prašymais apeliuojama į šiapusybę. Tačiau bendruomenės žemiško gerbūvio siekimu individuali patirtis ar teksto tikrovė neapsiriboja. Ramybė, vienybė – mokiniams paliktos prisikėlusio Kristaus žinios jo žmonėms leitmotyvas.

Tuo tarpu lotynų – Bažnyčios – kalba užrašytas raginimas stiprinti brolius (*Lk* 22, 32) – nuoroda į apaštalui Petriui Jėzaus patikėtą užduotį. Būčys taip pat turi rūpintis laike ir erdvėje gyvuojančia, bet jiems nepavaldžia Bažnyčios bendruomene:

Kitais metais (1923) būtinai turime sušaukti kapitulą. Ruoškitės prie jos. Ten savo skaudulius gydysime.

Tuo tarpu būkite kantrūs, melskitės. Neilgiausia tie keli mėnesiai iki Kapitulos. „Conforta fratres tuos“.⁵⁹

Kita kalba užrašyta frazė, nors tuo metu ir neturėjo išsiskirti iš bendro laiško konteksto, mat skaityti/rašyti/melstis lotynų kalba buvo įprasta dvasininkų praktika, ištraukos kontekste tampa išskirtinė. Lotynų kalba – sakrali kalba, apibūdinanti bendruomenės patirtį, tarpusavyje susiejanti įvairių laikų krikščionis. Šia citata užčiuopiamas kasdienybės sakralumas. Laiško autorius brėžia paralelę tarp laiško adresato (marijonų) ir Biblijos veikėjų. Biblijos teksto pasaulis įterpiamas į laiško teksto tikrovę. Jėzaus laikų įvykių interpretacijos interpretacija svarbi, idant gyvenamoji ir religinių, autobiografinių tekstų tikrovės susilietu.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 415, 488.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 402.

Minėti pavyzdžiai atskleidžia reprezentuojamos istorinės tikrovės įtaką transcendencijos refleksijai. Susirašinėjimo iššūkis skatina gerą valią suprasti, kas nerašoma tiesiogiai, laiškais kurti bendrystę. Tuo tarpu keliamas abito dėvėjimo klausimas skatina nuo medžiagiškų anapusbės nuorodų atsietą vienuolinį gyvenimą. Kreipiniais, raginimais įvardijant bendrystę, Kristaus įsikūnijimas, prisikėlimas atsiskleidžia kaip galimai transcendentinis vyksmas, darantis (turintis daryti) konkrečią įtaką asmens, bendruomenės tapatybės refleksijai. Biblijos ir laiškų poetikos sąsajomis ypač pasižymi laišakai, rašyti Matulaičiui tapus vyskupu.

Vilniaus vyskupo laikysena: blogį nugalėti gerumu. 1918 m. rudenį, pasiekus žinioms, kad tarp svarstomų kandidatų užimti Vilniaus vyskupo sostą minima jo pavardė, marijono Leono Kulviečio Matulaitis prašo: „Visus jus nuoširdžiai bučiuoju ir pavedu jums melstis, ypač už tai, kad Viešpats Dievas atitolintų nuo manęs šią artėjančią nelaimę“⁶⁰. Paskyrimą vyskupo tarnystei, nors pats Matulaitis, nujausdamas galimus tautinius nesutarimus, tai vadino nelaime, lydėjo bendruomenės malda. 1920–1925 m. laiškuose Matulaitis aprašo aplinkybes, bendruomenės, su kuriomis susiduria: „karo stovis“, „Kongregacijos stovis“, „Tavo sielos stovis“ ir „mūsų brolių dvasios stovis“⁶¹. Asmens, vienuolijos ar visuomenės būklė – visa tai pakliūna į jo dėmesio lauką. Asmeniškai išgyventų ir marijonus užklupusių sunkumų reikšmė pabrėžiama įvardinant savo paties negalią: „man iš tolo būnant sunku tinkamai išspręsti“⁶². Nuotolis ir susirašinėjimas laiškais komplikuoja galimybę patarti, tiksliai įvertinti laiškuose aptariamą situaciją. Vienas komplikotos jo reakcijos pavyzdžių – į vienuolyną stojusio kunigo Bumšos atvejis⁶³.

Kunigui Vincentui Kulikauskui į Čikagą adresuotame 1924 m. balandžio 15 d. laiške Matulaitis rašo:

Labai man jo gaila. Aš tikiu į Dievo malonės galybę ir į žmogaus pasitaisyti galimybę. Gi turime tiek pavyzdžių, kad dideliausi nusidejeliai virto dideliais šventaisiais. Vienuolija kaip tik geriausia paspara silpnai žmogaus valiai ir Dievo

⁶⁰ Bł. Jerzy Matulewicz, *Listy polskie*, p. 369.

⁶¹ Jurgis Matulaitis, Pranciškus Petras Būčys, *op. cit.*, p. 385, 469, 527.

⁶² *Ibid.*, p. 393.

⁶³ Matulaitis iš pradžių manė, kad Bumša nusidėjęs Amerikos valdžiai, todėl norėjo jį palikti Čikagos marijonų žiniai. Būčiui jis davė nurodymą išsiaiškinti, ar Bumša dėl to, kad prasikalto būdamas Lietuvoje, yra patrauktas teisman. Kanonai neleistų jo priimti į noviciatą, kol neaiški bylos baigtis.

malonės gausiai vienuolijoje teikiamos[.] Vienuolynas ir atgailai geriausia vieta ir patogiausia dirva Dievui atsisteisti už kaltybes gerais darbais.⁶⁴

Komentuodamas kunigo Bumšos situaciją, jis pabrėžia ne tik pavienio žmogaus elgesį, bet ir vienuolyno užduotį. Vienuolynas – paskatinimas valiai, Dievo malonių, atgailos, atsisteisimo Dievui vieta. Matulaitis vienuolyno apibūdinimui pasitelkia evangelinį bendruomenės kaip dirvos vaizdinį, sėjos, augimo motyvus. Dėl pasirinktos poetikos jo žodžiai persipina su bibliniais pasakojimais apie Rojaus, Getsemanės sodus, palyginimais apie sėjamą Dievo žodžio sėklą, Dangaus karalystę, apaštalo Pauliaus pastabomis apie Dievo žodžio skelbėjus ir bendradarbius (1 Kor 3, 5–9). Pasak Matulaičio, žmogaus gali keistis, o vienuolija – erdvė šiam pokyčiui. Idant pagrįstų savo įžvalgą, užčiuoptų aprašomą patirtį kaip esminę, ribinę, adresantas iš begalės kitų Biblijos pasakojimų atsirenka minėtus vaizdinius, motyvus. Ši pastanga rodo Matulaičio atliekamų sufikcinimo veiksmus. Taip kvestionuojamas realumo, fiktyvumo ir įsivaizdavimo santykis. Net jei susirašinėjant Matulaitis ne iš karto (ne visai) suprato Bumšos atvejo peripetijas, minėto kunigo gyvenimo realijų ribos jas sufikcinant pranokstamos. Tuo tarpu transcendencijos, kurios keičiančia galia viliasi ir į kurią apeliuoja Matulaitis, veikimas dėl sufikcinimo įgyja apibrėžtumo. Konkreti net ir silpnavalio žmogaus atgaila, Dievo malonės patirtis – transcendencijos, kuri veikia konkrečioje vietoje, konkrečiu laiku, t. y. vienuolinėje bendruomenėje, nuoroda. Kitas bendruomeninėje patirtyje užčiuoptos transcendencijos pavyzdys susijęs su Matulaičio prisimintu nutikimu. Jis – atsakas į Būčio išgyvenimus.

1924 m. spalio 26 d. laiške į žinią, kad Būčys apkaltintas erezija, jis reaguoja tapatindamasis su juo: „Aš labai gerai suprantu Tavo sielos stovį ir jos skausmą. Būdamas Varšavoje pats esu pergyvenęs panašų atsitikimą“⁶⁵. Laiške jis pasakoja apie iniciatyvą burti darbininkus, dėl kurios tartasi ji suspenduoti: „Kaip perkūnas mane trenkė [...] tarsi žemė būtų po manim prasiskyrusi; netekau pamato po kojų. [...] Besergant ta liga, Dievas man davė suprasti šiek tiek kryžių ir kentėjimų reikšmę ir prasmę. Ir pagijau iš Dievo malonės“⁶⁶. Aprašyta skaudi patirtis – transcendencijos atsivėrimas, įžodintas Dievo kreipimasis. Trenkęs perkūnas, prasiskyrusi žemė ir netektas pamatas – tai per sąsają tarp išgyvenimų ir gamtos negandų užčiuopta,

⁶⁴ Jurgio Matulaičio laiškas kun. Vincentui Kulikauskui MIC, Vilnius, 1924-04-15, in: *Archivum Generale Marianorum*, Roma, 2. 10.3.4/102 (1), Matulevičius Georgius Eppus ad Kulikauskas Vincentium, sac. M.I.C. 1–36, l. 14r–14v.

⁶⁵ Jurgis Matulaitis, Pranciškus Petras Būčys, *op. cit.*, p. 478.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 478–479.

poetine kalba aprašyta būseną, ligą, iš kurios tuomet dar jaunas dvasininkas išgijo su Dievo pagalba. Atpažintos transcendencijos patirtis keitė Matulaičio laikyseną pasaulio atžvilgiu, jo savivoką, reakciją į laukiančius sunkumus: „Pradėjau kone visiškai nepaisyti, ką žmonės apie mane mano, kalba arba rašo; vien žiūriu Dievo garbės ir Bažnyčios labo; sau obalsiu pasiėmiau: vince malum in bono“⁶⁷. Vyskupo devizu tapusi eilutė – apaštalo Pauliaus žodžiai iš laiško romiečiams.

Iš pastarojo ir su Bumšos istorija susijusių laiškų ryškėja tarp autobiografinio ir Biblijos tekstų Matulaičio brėžiama paralelė. Biblinių gamtos įvaizdžių ir gyvenamos tikrovės jungtimi apeliuojama į konkrečias erdves, būsenas, dabarties ar praeities įvykius, galinčius veikti ateitį. Taip reprezentuota transcendencijos ribiškumo patirtis atsiskleidžia kaip kartu ir labai konkreti, ir peržengianti laiką. Išgyventa transcendencija – Biblijos pasakojimus, ribines patirtis siejantis ir laiškuose fiksuotą jų autentišką interpretaciją lemiantis dėmuo. Laiške Matulaičio minėtu obalsiu nusakoma ir formuojama jo intencija ir laikysena vyskupaujant Vilniuje.

Kryžiaus kelias tarp Vilniaus ir Romos. Matulaitis laiškuose tapatinasi su kenčiančiu Kristumi. Tekstuose atsikartoja patiriamų vargų, reikalingos atlikti aukos, grasinimų susidoroti motyvai. „Mano tie patys vargai ir bėdos. Čia be galo sunku dėl tautinių kivirčų ir nesusipratimų, ypač karo metu. Iki šiol dar niekur nepakliuvau, nors užsipuldinėjimų – be galo. Kažin, kaip bus toliau. Kažin, ar nervai ir sveikata tesės. Dievo valia. – / Nepamirškite manęs maldose“⁶⁸, – rašo jis. Tautiniai kivirčiai ir nesusipratimai, užsipuldinėjimai veikia sveikatą, tačiau savo ateitį jis paveda Dievui. Pasirinktoje ištraukoje minima malda – išgyvenama Dievo akivaizda. Taip adresantas susieja aprašomos tikrovės praeitį su dabartimi ir ateitimi. Pasak Matulaičio, daug ir atvirai rašyti jis negali dėl karo nulemtų sunkumų: „Daug ką norėčiau parašyti, bet aplinkybės neleidžia. – / Laukiame taikos“⁶⁹. Pavyzdžiui, 1924 m. gruodžio 11 d. laiške kunigui Juozapui Kuktai jis mini banditų nužudytą kunigą Ban[ie]vičių⁷⁰. Reflektuojamoje kasdienybėje taika taptų visa keičiančiu gyvenamos tikrovės dėmeniu. Adresantui

⁶⁷ *Ibid.*, p. 479.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 386.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 392.

⁷⁰ Jurgio Matulaičio laiškas kun. Juozapui Kuktai, Roma, 1924-12-11, in: *Archivum Generale Marianorum*, Roma, 2.10.3.4/100, Matulevičius Georgius, Eppus., M.I.C. ad Kukta Josephum, sacerdotem 1-78, l. 62.

reflektuojant sunkumus, atsiskleidžia Matulaičio padėties išskirtinumas, jo išgyvenama izoliacija. Per kuriamus jo ir marijonų, jo ir Vilniaus gyventojų ryšius, formuojasi ir išsiskleidžia vyskupo tapatybė:

Dar nėra dviejų metų, o jau šestą valdžią turiu Vilniuje. Kai rašau šiuos žodžius, jau ir lenkai slenką į Vilniaus pusę. Galime ir // greitai jų sulaukti. Vos šiek tiek gyvenimas susitvarko, ir vėl jį išardo. Daug kunigų – lenkų ateinant bolševikams pabėgo; ištisi dekanatai likosi be kunigų. Dabar mano dijecezija po trimis valdžiomis. –

Vos įpuoliau į Marijampolę atlankyti savųjų ir vėl turėjau skubėti Vilniun, kad lenkai manęs neatkirstų nuo jo. Tiesiog nervai nepakelia jau tų visų atmainų; vargų be galo. Dievo valia!

Nors aš nesikišu į politikas, bet jie [lenkai, – A. Ž.] vis tiek nepakenčia, kad lietuvis Vilniuje vyskupauja. – ⁷¹

Rašydamas esamuoju laiku, Matulaitis įžodina dabarties momentą. Todėl susidaro įspūdis, kad tekstas – čia pat vykstančios situacijos liudijimas. Išardyto, sutvarkyto ir naujai išardomo gyvenimo vaizdiniais jis aprašo pokyčius visuomenėje. Taip apibūdinama ir svetimybė, jėga iš šalies, kuri griaua ar ardo. Patiriamas blogis nėra personalizuojamas, bet veikia nepaisydamas laiko ar erdvės ribų. To pasekmės – kunigų, o ir paties Matulaičio skuba bėgti iš ar grįžti į konkrečią vietą. „Blogiau tai sanlygos, kuriose tenka gyventi ir atmosfera. Jei ne pragaras, tai tikra skaistykla“⁷², – 1921 m. laiške gyvenimą Vilniuje religiniais, teologiniais conceptais apibūdina Matulaitis. Įtampa tarp kasdienybės ir anapusiųs pasirodo minint geografinę vietovę skiriančias ribas, tautų nesantaiką, taip pat – per išryškintą blogio, skaistinančios kančios patirtį. Adresantas interpretuoja gyvenamą tikrovę, o dėl bibliinių vaizdinių, veikiant vaizduotei, atsiskleidžia jos kitoniškumas:

Nesenai man pranešta, kad mane, kadangi nepakenčiamas esu, iš tikrųjų nuspręsta nušauti Katedroje; tai vėl dabar žada nunuodyti.

Ir negalima sakyti, kad visa tai blogi žmonės būtų skelbė; kai kurie iš jų labai geri ir dievobaimingi; darė tai tikrai iš Dievo ir Bažnyčios meilės. –

Aš vis raminausi ir raminuosi tuo, kad Kristui ir jo Šventiesiems dar blogiau buvo; Kristui dar labiau nesisekė su žmonėmis.⁷³

Matulaitis tapatinasi su Kristumi ir šventaisiais, bet atpažįsta jų kančių kitoniškumą – tai teikia ramybę. Sutinkamas blogis šiame fragmente įgauna

⁷¹ Jurgis Matulaitis, Pranciškus Petras Būčys, *op. cit.*, p. 389.

⁷² *Ibid.*, p. 391.

⁷³ *Ibid.*, p. 479–480.

Dievą ir Bažnyčią mylinčio žmogaus, t. y. dievobaimingo blogio pavidalą. Nuo žmonių kenčiančio Kristaus ir žmogaus sugretinimas – paradoksas, kuriuo užčiuopiamas situacijos tragiškumas, Matulaičio ir Kristaus patirtų kančių panašumai. Prisiimta vyskupo tarnystė – paradoksalaus, prieštaringo veikimo pavyzdys. Vos po kelių mėnesių rašytame laiške Matulaitis išreiškia pasitikėjimą Dievo valia ir Šventojo Tėvo gailestingumu: „Kiek čia tenka iškentėti, tai tik viens Dievas mato ir žino. Tuo tik save raminu, kad Kristui dar blogiau buvo šiame pasauly, nors nekalčiausias buvo“⁷⁴. Kančia ją patiriančiam lieka iki galo nepažini. Transcendencijos atsivėrimas užčiuopiamas Dievui priskiriant to, kuris mato ir žino, bruožus. Keliant retorinius klausimus, minimas Dievas – Matulaitį lydinčio anapusybės artumo nuoroda.

Viename laiškų Būčiui jis primena pasiryžimą rūpintis vienuolija vengiant aukštų pareigų: „Atmink, kad mes pasižadėjome gintis nuo visokių poaukščių ir aukštų vietų. Tiesa, mūsų užduotis tarnauti Bažnyčiai visomis pajėgomis, bet vienuoliškai“⁷⁵. Užuoat pasakojęs vien apie besitęsiančius sunkumus, Matulaitis ragina atminti savąjį pasiryžimą. Pabrėžiant žodį, vienuolio pašaukimas iš sakinio ir viso gyvenimo pasakojimo jo paties išskiriamas kaip svarbiausiais. 1925 m. rugpjūtį, atleistas nuo Vilniaus vyskupo tarnystės, į Būčio laišką Matulaitis reaguoja žodžiais: „Age quod agis; atvažiavau čia savo Kongregacijos reikalų žiūrėti ir jų težiūrėsi[u]“⁷⁶. Pasitelkiant jėzuitišką „daryk, ką darai“, per konkrečią praktiką susiejamą praeityje ir dabar gyvuojančios vienuolių bendruomenės. Matulaitis siekia Romoje veikti tikslingai. Jam būti vienuoliu – tai atliepti konkrečiomis istorinėmis aplinkybėmis, tam tikroje vietoje ir konkrečiu laiku kylančius rūpesčius.

Tų pačių metų rugsėjo 21 d. laiške kunigui Juozapui Kuktai Matulaitis rašo: „Vis dar negaliu suvartyti į tinkamą vagą savo gyvenimo, ir negalėsiu gal, kol mes Marijonai neįsikursime čia sau namo. [...] Ryne atlaikiau geras rekolekcijas, nusiraminau, sutvarkiau savo sielos gyvenimą. Dabar rengiuosi pradėti naują gyvenimą – Marijono – vienuolio. Tik sunku surasti namas samdytis; mat, iubiliejaus metas“⁷⁷. Transcendencijos patirtis laiškuose, ku-

⁷⁴ *Ibid.*, p. 506.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 566.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 527.

⁷⁷ Jurgio Matulaičio laiškas kun. Juozapui Kuktai, 1925-09-21, in: *Archivum Generale Marianorum*, Roma, 2.10.3.4/100, I / Matulevičius Georgius, Eppus., M.I.C. ad Kukta Josephum, sacerdotem 1–78, l. 75–76.

riuose fiksuota gyvenimo Vilniuje ar buvimo Romoje kasdienybė, pasireiškia kaip sutelktumas iššūkių akivaizdoje, kaip pastanga suderinti tai, kas, rodos, lieka nesuderinama. Liudijamas miesto pakrikimas, pašlijusi sveikata, tapatinantis atpažįstamas kenčiantis Kristus. Dievo artumo išgyvenimą rodo Matulaičio apibūdinta jausena po rekolekcijų. Tuo tarpu sena ir nauja priešprieša išduoda kardinalius asmens tapatybės pokyčius.

Išvados. Straipsnyje telkiamasi į Jurgio Matulaičio MIC laiškuose aprašytas vienuolijos atnaujinimo ir vyskupavimo Vilniuje situacijas. Kelta prielaida, kad laiškuose per teksto elementus, kurie kvalifikuoti kaip biblinis diskursas, reiškiasi transcendencija – vienas iš teksto tikrovės sluoksnių.

Tyrimo aktualumą lėmė ribinės, tai yra religinės, patirties konceptas, kurį pasitelkus interpretuota transcendencijos raiška korespondencijoje. Su transcendencijos patirties reprezentacijos ribiškumu susiję svarstymai apėmė teksto tikrovės, laiško literatūriškumo, laiške fiksuojamo santykio, kasdienės, poetinės, religinės kalbų ir produktyvios vaizduotės klausimus.

Įvykių, gyvenamos tikrovės elementų atranka, santykiai pabrėžiant ar nutylint, išduodant fikciškumą – visa tai atskleidė tikrovės sufikcinimo veiksmus, taip pat geros valios, susikalbėjimo svarbą. Tuo tarpu pabrėžiamas pavojus dėvėti abitą ir taip kvestionuojama vienuolių marijonų tapatybė, maldos prašymai, išpažįstamas pasitikėjimas Dievo valia skatino vaizduotę. Transcendencija laiškuose įgavo formą, jos artumo nuorodos keitė referuojamos tikrovės ribas.

Citatomis lotynų kalba, vienuolyno kaip dirvos ar nekaltai nuo dievo baimingo žmogaus kenčiančio Kristaus ir Matulaičio gyvenimo paralele, pragaro ir skaistyklos vaizdiniais laiškuose susietos Biblijos, laiškų tekstų ir gyvenamos tikrovės. Todėl individualus raginimas stiprinti brolius ar vieno kunigo atvejo reprezentacijos analizė sujungė skirtingu laiku gyvavusias krikščionių (vienuolių) bendruomenes. Karo situacijoje atpažintas blogis, tautinė nesantaika, su konkrečiais žmonėmis susiję iššūkiai lėmė praeities, dabarties ir ateities įvykių sutaptį.

Adresanto pasitelktos biblinės nuorodos atskleidė jo savivoką, laikyseną pasaulio atžvilgiu keičiantį transcendentiško Dievo artumą. Šiapusybė ir anapusybė laiškuose persidengė, todėl transcendencija per tekstą prabilo ir į skaitytoją.

THE LIMINALITY OF THE TRANSCENDENCE
EXPERIENCE IN JURGIS MATULAITIS'S LETTERS:
THE ISSUES OF LANGUAGE

Summary

The paper examines the correspondence between Jurgis Matulaitis and other Marians, which includes telegrams, postcards, and letters from 1907 to 1926. The focus is on the analysis of the letters reflecting the renewal of the congregation and the years of episcopacy. The latter situations are defined as liminal ones that stimulate the appearance of transcendence in the text. Meanwhile, the experience of transcendence is referred to as limit-experience. The theoretical framework of the paper includes the relationship between language and the world, the question of revelation, the insights of Paul Ricoeur, Christina M. Gschwandtner, David Pellauer, and Richard Kearney, who discussed the issue of religious language as a distinctive discourse and the concept of productive imagination. Drawing on the insights of Wolfgang Iser, the question of the literariness of the letters, the relationship between the lived reality, the textual reality, and the representation of transcendence are analysed. Liz Stanley's considerations on the referentiality of letters, Hans-Georg Gadamer's notes on letter language, good will, and the fundamental need/desire to understand the text of the letter provide tools for the analysis of personal religious texts. Symbols, metaphors, and the excerpts in Latin are references to transcendence. The paper hypothesises that the transcendence represented in the letters, which is qualified as biblical discourse, is one of the layers of the reality of the text. In describing his liminal experiences, Matulaitis senses the presence of transcendent God. Through the text, which stimulates the imagination, he speaks to the reader.